

Research Article

Procena kvaliteta koroditeljskog odnosa u porodicama koje očekuju bebu: adaptacija upitnika „Snaga roditeljskog saveza (PAM)“

Mila Radovanović ¹✉ i Ivana Mihić ²

¹ Centar za edukaciju „Gaudium“, Novi Sad, Srbija

² Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet Novi Sad, Novi Sad, Srbija

REZIME

U okviru roditeljskih uloga partneri ostvaruju poseban oblik saradnje – koroditeljstvo koji je usmeren na osmišljavanje, upravljanje i realizaciju zajedničke brige o deci. Kvalitet koroditeljskog odnosa značajan je za kvalitet roditeljstva, ali za i razvoj deteta, pre svega u domenu socio-emocionalnog razvoja, bihejvioralnih i relacijskih kompetencija deteta. Longitudinalne studije ukazuju da je kvalitet koroditeljskog odnosa prenatalno dobar prediktor ovog odnosa nakon rođenja deteta. U okviru srpskog govornog područja do sada nisu rađena istraživanja u oblasti koroditeljskih odnosa u prenatalnom periodu, te u skladu sa tim ne postoji adekvatan instrument procene. Uzimajući u obzir značaj istraživanja ove oblasti za razvoj teorije i prakse razvojne psihologije i psihologije porodice prepoznata je potreba za adaptacijom upitnika koji bi služio istraživačima i praktičarima. Cilj ovog rada je da se prikaže faktorska struktura i osnovne psihometrijske karakteristike adaptirane verzije instrumenta Snaga roditeljskog saveza (Parenting alliance measure, Abidin & Konold 1999) na uzorku budućih roditelja. Uzorak je činilo 342 ispitanika, odnosno 171 par koji očekuje prvo dete. Faktorskom analizom izolovana su tri faktora imenovana kao: međusobna podrška koroditelja, obostrana uključenost koroditelja i zajedničke vrednosti koroditelja. Kronbahova alfa za skalu u celini iznosi 0.95, dok za pojedinačne subskale iznosi: 0.89 za subskalu kvalitet međusobne podrške, .89 za subskalu kvalitet obostrane uključenosti roditelja i .77 za subskalu zajedničkih vrednosti

koroditelja. Adaptirani upitnik je pokazao dobre metrijske karakteristike, čime je dobijen reprezentativan instrument za procenu prenatalne koroditeljske saradnje.

Ključne reči: koroditeljska saradnja, PAM upitnik, tranzicija ka roditeljstvu

UDK: 159.9.072-054.26

DOI: 10.19090/pp.v16i2.2443

Primljeno: 16.11.2022.

Korekcija: 25.01.2023.

Prihvaćeno: 06.02.2023.

Copyright © 2022 The Author(s).

This is an open access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License](#), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

✉ Kontakt adresa: radovanovic.mila@gmail.com

Uvod

Roditeljstvo se u teorijama definiše kao porodični subsistem koji je povezan, ali kvalitativno drugačiji od partnerskog (Milojković i sar., 1997). To je izvršni sistem, u kom učestvuju roditelji, a kao centralna, izdvaja se njihova uloga „ko-upravljača“ interakcijom i uključivanjem članova porodice sa ciljem osiguranja kvaliteta odnosa među članovima porodice i dobrobiti svakog člana (Minuchin, 1974). U okviru roditeljskih uloga partneri ostvaruju poseban oblik saradnje – koroditeljstvo koji je usmeren na osmišljavanje, upravljanje i realizaciju zajedničke brige o deci. Zadaci ove relacije tiču se pre svega podizanja i socijalizacije dece, adekvatne brige o njima, postavljanja adekvatnih granica i pravila, ali i međusobne podrške u građenju vaspitnih stavova, doživljaja roditeljstva i deteta, kao i odnosa sa detetom za oba roditelja.

Istraživanja koroditeljskog odnosa poseban značaj dobijaju promenom paradigme koju je donela sistemska porodična teorija naglašavajući značaj posmatranja funkcionisanja cele porodice, ali i njenih manjih celina (subsistema) na razvoj i funkcionisanje svakog njenog člana. Na taj način, razvoj deteta ne sagledava se više samo linearno kroz efekte roditeljske uloge majke ili oca, nego se kvalitet roditeljske uloge sagledava kroz cirkularne interakcije koje roditelji ostvaruju kao par udružujući se u roditeljski savez (McHale et al., 2004).

Kvalitet koroditeljskog odnosa značajan je za kvalitet roditeljstva oba roditelja, ali za i razvoj deteta, pre svega u domenu socio-emocionalnog razvoja, bihevioralnih i relacijskih kompetencija deteta (Belsky et al., 1996; McHale et al., 1999; Frosch et al., 2000; Schoppe et al., 2001; Von Klitzing & Buergin, 2005; Favez et al., 2012). Sve veći broj istraživanja ističe da upravo koroditeljski odnos, a ne odnos roditelj-dete (McHale & Cowan, 1996; Feinberg, 2003; McHale et al., 2004; Teubert & Pinquart, 2010) ili kvalitet partnerskog odnosa (McHale & Rasmusen, 1998; McHale & Fivaz-Depeursinge, 1999; Feinberg et al., 2007), ima najznačajniji prediktivni doprinos za razvoj deteta.

Nakon velikog broja istraživanja u polju koroditeljstva u različitim razvojnim fazama porodice, istraživači su usmerili fokus na pitanje kada nastaje koroditeljski odnos, odnosno možemo li o njemu govoriti i pre rođenja deteta? Rezultati istraživanja na ovo pitanje dali su potvrđan odgovor. Tokom trudnoće partneri se pripremaju za nove uloge i novu-trijadnu porodičnu strukturu (Von Kliezing et al.,1999). Longitudinalne studije ukazuju da je kvalitet koroditeljskog odnosa prenatalno dobar prediktor ovog odnosa nakon rođenja deteta. Činjenicu da postoji kontinuitet u koroditeljskom odnosu pre i postnatalno (McHale et al, 2004; Altenburger et al., 2014) može objasniti ideja da postoje mentalne reprezentacije koroditeljstva koje se formiraju u toku trudnoće, a verovatno i ranije u životu (Kuersten-Hogan, 2017).

Imajući u vidu značaj koroditeljskog odnosa za razvoj deteta, kao i činjenicu da se on razvija već tokom trazičije ka roditeljstvu, procena ovih ranih obrazaca interakcije među koroditeljima može biti od velikog praktičnog značaja, prvenstveno u kontekstu skrininga parova koji su u riziku za razvoj disfunkcionalnih porodičnih obrazaca, te kreiranje preventivnih programa u cilju unapređenja kvaliteta porodičnih odnosa.

Procena koroditeljskog odnosa u periodu trazičije ka roditeljstvu

Istraživanja u oblasti koroditeljske saradnje u prenatalnom periodu novijeg su datuma. Dostupni izvori ukazuju da su u njima korišćene tri tehnike procene: upitnik, intervju i igra uloga prilikom koje obučeni procenjivači kodiraju segmente ponašanja značajne za procenu koroditeljske saradnje.

Kada je reč o proceni koroditeljske saradnje putem upitnika, u dosadašnjim studijama korišćena je „Skala koroditeljskog odnosa“ (Feinberg et al., 2012), koja je za potrebe procene u prenatalnom periodu adaptirana za uzorak očeva i nosi naziv „Skala koroditeljskog odnosa- prenatalna verzija za očeve“ (CRS-FPV; Pinto, Figueiredo & Feinberg, 2019). Adaptirana prenatalna verzija ima 30 ajtema, a odgovori se daju na 6-stepenoj skali Likertovog tipa. Sadrži četiri subskale: koroditeljska podrška, koroditeljski konflikt, koroditeljsko

(ne)slaganje, podcjenjivanje koroditelja. Pouzdanost skale se kreće od α .87 do .89 (Pinto et al., 2019).

Intervju za procenu koroditeljskog odnosa osmislio je 1998. godine McHale, a kasnije je korišćen u više istraživanja (McHale et al., 2004, McHale, Kuersten-Hogan & Rao, 2004). Svrha ovog intervjuja je da probudi sećanja koje ispitanik ima u odnosu na koroditeljsku saradnju sopstvenih roditelja; proceni svest ispitanika o poznavanju koroditeljskog odnosa u porodici porekla svog partnera i proceni kvalitet ideja o koroditeljskom odnosu partnera. Do kraja intervjuja, potrebno je pribaviti podatke koji se odnose na percepciju ispitanika na dimenziji kohezija nasuprot animozitet u odnosu na koroditeljski odnos sopstvenih roditelja; zatim o idejama ispitanika koje on tokom tranzicije ka roditeljstvu razvija o sopstvenom učešću u koroditeljskoj saradnji sa partnerom; te stepenu znanja o tome koliko ispitanik poznaje ove ideje kod svog partnera kao i količini i kvalitetu vremena koje partneri posvećuju tokom trudnoće razgovoru na temu izgradnje sopstvenog koroditeljskog odnosa, ideji koliko ispitanik vidi svog partnera kao budućeg roditelja i ideji o zajedništvu tokom intervjuja (McHale et al, 2004).

Tehnika igra uloga korišćena je u cilju ispitivanja bihevioralnih komponenata koroditeljskih reprezentacija. Prvo takvo istraživanje datira iz 2006. godine kada su Carneiro i sar. osmislili istraživačku proceduru sa namerom da ponude mogućnost prenatalne procene koroditeljskog odnosa. Ova procedura validirana je na Švajcarskom (Carneiro et al., 2006), Italijanskom (Simonelli et al., 2012) i Američkom uzorku (Altenburger et al., 2014), a nakon validacionih studija ova procedura korišćena kao tehnika procene u više istraživanja iz ove oblasti (Favez et al., 2012; Altenburger et al., 2014; Schoppe-Sullivan et al., 2014; Kuersten-Hogan, 2017). Pomenuta istraživačka procedura nosi naziv Prenatal Lausanne Trilogue Play (PLTP, Carneiro, Corboz- Warnery & Fivaz-Depeursinge, 2006) i predstavlja adaptaciju originalne Lausanne Trilogue Play (LTP, Fivaz- Depeursinge & Corboz- Warnery, 1999), procedure za procenu koroditeljskog odnosa u porodicama sa bebama uzrasta do godinu dana. Tokom originalne LTP procedure posmatra se interakcija roditelja i bebe u specijalno osmišljenoj zajedničkoj igri, za koju se roditeljima uoči toga daju

instrukcije. Prenatalna verzija adaptirana je tako da se umesto prave bebe koristi lutka, a potom par budućih roditelja dobija zadatak da se angažuje u interakciji sa lutkom uz instrukcije da tokom interakcije probaju da zamisle svoj susret sa realnom bebom. Koroditeljski odnos procenjuje se kroz pet komponenata: koroditeljski kapacitet za igru, struktura igre, intuitivno ponašanje roditelja, kooperacija unutar para i porodična toplina. Cela procedura se snima kamerom. Procena koroditeljskog odnosa skoruje se uz pomoć strukturiranih stavki sa kojima se kodiraju video zapisi.

Pregledom instrumenta korišćenih procenu koroditeljskog odnosa u prenatalnom periodu uočava da je put njihovog nastanka išao u pravcu adaptacije instrumenata korišćenih za procenu istog koncepta postnatalno. U okviru srpskog govornog područja do sada nisu rađena istraživanja u oblasti koroditeljskih odnosa u prenatalnom periodu, te u skladu sa tim ne postoji adekvatan instrument procene. Uzimajući u obzir značaj istraživanja ove oblasti za razvoj teorije i prakse razvojne psihologije i psihologije porodice prepoznata je potreba za adaptacijom upitnika koji bi služio istraživačima i praktičarima.

Upitnik „Snaga roditeljskog saveza (PAM)“

Na našim prostorima i u okviru srpskog govornog područja do sada je u istraživanjima procene koroditeljske saradnje korišćen upitnik Snaga roditeljskog saveza (Parenting alliance measure, Abidin & Konold 1999). Upitnik se sastoji od 20 tvrdnji čijim sadržajem su prikazani različiti oblici saradnje među roditeljima. U svojoj teorijskoj osnovi ovaj upitnik ima teoriju objektnih odnosa (Weissman & Cohen, 1985) i konceptualizaciju roditeljskog saveza kako je ona shvata: kao protektivni faktor za jačanje samopouzdanja roditelja u roditeljskoj ulozi. Ispitanici na petostepenoj skali procenjuju koliko je za njih karakterističan sadržaj svake tvrdnje. Ova skala je namenjena roditeljima dece od rođenja do kraja adolescencije. Teorijski minimum na skali je 20, a maksimum 100 i skoruje se tako da viši skor govori o izraženijoj tenziji odnosno lošijem kvalitetu, ili snazi roditeljskog saveza.

Koristi se kao jednofaktorska skala, mada autori ne negiraju pojavu drugačije faktorske strukture. Naime, u validacionim studijama opisana su bar po dva faktora, koji se razlikuju po svojoj strukturi za očeve i majke. U oba slučaja izdvajaju se dimenzije koje autori opisuju kao «MI dimenzija» (faktor zasićen percepcijom komunikacije i saradnje među partnerima u odgajanju i vaspitanju deteta) i «JA dimenzija» (faktor zasićen osećanjem poštovanja od strane partnera kod majki, odnosno poštovanja zalaganja, predanosti i procena koje u vaspitnom ponašanju čini partner, kod očeva). Ovakva faktorska struktura uočavana je i na uzorcima istraživanja u našoj zemlji (Mihčić, 2006; Mihčić i sar., 2007; Mihčić i sar., 2009). Autori dozvoljavaju da se pojavi i različita struktura ovih faktora, koja može da potiče od različitih shvatanja roditeljskog saveza u zavisnosti od npr. pola roditelja. Razlike u strukturi mogu da (u kliničkoj i terapijskoj primeni) ukažu na specifičnosti ili polja tenzije funkcionisanju roditeljskog para (Abidin & Konold, 1999). Na našoj populaciji instrument je primenjivan više puta i pokazao je, kao i na ranijim validacionim studijama (Abidin & Konold, 1999), zadovoljavajuće metrijske karakteristike (Mihčić, 2006; Mihčić i sar., 2007; Mihčić i sar., 2009, Mihčić, 2010; Mihčić i sar., 2013), zbog čega je doneta odluka da se adaptacijom ovog upitnika krene putem obezbeđivanja relevantnog instrumenta procene koji bi bio primenjiv u istraživanjima koroditeljskog odnosa u periodu pre rođenja deteta.

Cilj ovog rada je da se prikaže faktorska struktura i osnovne psihometrijske karakteristike adaptirane verzije instrumenta Snaga roditeljskog saveza na uzorku budućih roditelja.

Metod

Opis uzorka

Uzorak je činilo 342 ispitanika, odnosno 171 par koji očekuje dete. Deo ispitanika bio je uključen u istraživanje preko poziva na društvenim mrežama (120 parova), dok je deo njih regrutovan preko ginekološko-akušerskih ordinacija i škola za trudnice u Novom Sadu i Beogradu (51 par). Svi ispitanici

su u trenutku popunjavanja upitnika čekali svoje prvo dete. Prosečna starost ispitanica iznosila je 29.84 godine ($SD = 4.69$), dok je prosečna starost ispitanika bila 31.5 godina ($SD = 5.14$). Ispitanice su u proseku u 27. nedelji trudnoće ($M = 27.12$, $SD = 7.95$), u rasponu od 6. do 41. nedelje. U uzorku je najviše i ispitanika i ispitanica sa visokim obrazovanjem (ŽP: 48%, MP: 38%), zatim su sledeći po zastupljenosti oni sa srednjom školom (ŽP = 23.4%, MP: 35.1%), odnosno višom školom (ŽP: 15.2%, MP = 17%) i magistraturom/doktoratom (ŽP: 13.5%, MP = 9%). I ispitanici i ispitanice u najvećem procentu procenjuju svoj materijalni status kao prosečan (ŽP = 80.1%, MP: 77.8%), zatim kao iznad prosečan (ŽP: 16.4%, MP: 19.9%), dok su u vrlo malom procentu zastupljeni oni ispitanici koji svoj materijalni status procenjuju ispodprosečnim (ŽP: 3.5%, MP = 2.3%). Ukupno je 80.7% budućih majki i 90.6% budućih očeva trenutno u radnom odnosu. Skoro dve trećine njih živi u većim gradovima (64.3%), dok je dosta manji procenat njih iz manjih gradova (22.8%) ili sela (12.9%). Ukupno 73.7% ispitanika je u braku, dok ostali žive u vanbračnoj zajednici.

Procedura

Parovi koji očekuju prvo dete su nakon informisanog pristanka u okviru ginekoloških ordinacija ili online popunjavali upitnike koji su se sastojali od upitnika opštih (socio-demografskih i podataka o trudnoći), kao i adaptirani PAM upitnik. Informisani pristanak je sadržao informacije o cilju istraživanja, načinu popunjavanja, kontaktu autora istraživanja, a anonimnost je osigurana time što su ispitanici zamoljeni da označe upitnike šifrom koja će biti jednaka za oba člana para. Istraživanje je sprovedeno tokom 2021. godine, a odluka da deo uzorka bude prikupljen online bila je uslovljena ograničenošću pristupa trudnicama kao osetljivoj grupi u vreme trajanja epidemioloških mera uvedenih u cilju zaštite od korona virusa. Parovi regrutovani u okviru ordinacija upitnike su popunjavali kod kuće, s obzirom da zbog epidemioloških mera muškarci nisu imali mogućnost dolaska u ordinaciju sa partnerkom.

Istraživanje je odobreno od strane etičke komisije Filozofskog fakulteta u Novom Sadu i predstavlja pripremnu fazu provere metrijskih karakteristika

upitnika koji je planiran za korišćenje u okviru seta upitnika za doktorsku disertaciju pod nazivom „Determinante kvaliteta koroditeljskog odnosa u prenatalnom periodu“.

Adaptacija upitnika „Snaga roditeljskog saveza“

Prilikom adaptacije upitnika za procenu kvaliteta formiranja koroditeljske saradnje u prenatalnom periodu, najveći broj stavki iz originalnog upitnika je zadržan sa korekcijom tako da se stavke umesto refleksije na aktuelni odnos, odnose na ideje o organizaciji budućeg odnosa. Primer ovako adaptiranih stavki je sledeći „ Moj suprug i ja bismo naše dete opisali jednako“ u *prenatalnoj* verziji glasi „Moj partner i ja zamišljamo našu bebu veoma slično“.

Pored toga, dodato je još osam stavki koje se odnose na specifičnosti planiranja podele posla oko bebe i razvoja osećaja zajedništva tokom trudnoće, poput stavki „ Kad razmišljam o nama kao roditeljima, tačno znam ko bi se kako ponašao u igri sa bebom“ , „Moj partner/ka i ja uživamo kada zajedno gledamo bebu putem ultrazvuka“, „I meni i partneru/ci je važno da zajedno pripremamo stvari za bebu“. Dodate stavke bazirane su na rezultatima predhodnih istraživanja koja su ukazala na ponašanja budućih roditelja koja se mogu smatrati relevantnim pokazateljima prisutnosti ideja o organizaciji koroditeljske saradnje.

Ovako kreiran instrument ima 28 stavki. Format odgovaranja je zadržan i čini ga petostepena skala procene. Viši skor ukazuje na veće slaganje sa stavkom, a ukupni viši skor- kvalitetnije funkcionisanje roditeljskog saveza u periodu tranzicije u roditeljstvo.

Rezultati

Faktorska struktura adaptiranog PAM upitnika

Za proveru faktorske strukture prenatalnog upitnika „Snaga roditeljskog saveza“ korišćena je eksplorativna faktorska analiza, uz primenu metode glavnih komponenti, i zadatu Promax rotaciju faktora. Za ekstrakciju broja faktora je pored Gutman-Kajzerovog kriterijuma, testirana i Hornova paralelna

analiza, korišćenjem programa FACTOR 9.2 (Lorenzo-Seva & Ferrando, 2013). U pitanju je metoda koji polazi od pretpostavke da u analizi treba zadržati samo one faktore čija je vrednost karakterističnog korena veća od vrednosti karakterističnog korena koji je moguće dobiti na osnovu slučajnih podataka sa analognim karakteristikama (Subotić, 2013). U prethodnim analizama se ova metoda ekstrakcije broja faktora, pokazala superiornijom u poređenju sa metodama poput Gutman-Kajzerovog kriterijuma ili scree-dijagrama (Subotić, 2013).

Budući da se eksplorativna faktorska analiza sprovodi na matrici interkorelacija, da bi se proverilo da li su stavke međusobno značajno korelirane korišćen je Bartlett-ov test sferičnosti, čija je statistička značajnost jedan od preduslova za sprovođenje dalje analize. Statistička značajnost Bartlett-ovog test sferičnosti ($\chi^2 = 6224.53$; $p < .01$) ukazuje nam na to, da ima smisla da se podaci podvrgnu eksplorativnoj faktorskoj analizi. Kaizer-Mayer-Olkin (KMO) mera reprezentativnosti u ovom istraživanju iznosi .95, čija vrednost ukazuje na adekvatnost uzorkovanja, čime se sugerise da je opravdano pristupiti daljoj analizi.

Na osnovu rezultata Hornove paralelne analize, broj faktora koji najbolje opisuje latentnu strukturu upitnika je tri (Tabela 1). Na osnovu Gutman-Kajzerovog kriterijuma se izdvaja četiri faktora, međutim na osnovu rezultata Hornove paralelne analize možemo uočiti da poslednji faktor, sa karakterističnim korenom nešto iznad 1, ima nižu vrednost od karakterističnog korena koji je dobijen na osnovu slučajnih podataka u bazi podataka sa analognim karakteristikama (po broju ispitanika i broju ajtema). Osim toga, četvrti faktor je zasićen sa samo dva ajtema, od kojih oba imaju visoka kros-zasićenja na drugim faktorima.

Trofaktorsko rešenje objašnjava 57.92% varijanse upitnika. Svi komunaliteti se kreću u rasponu između .38 i .79, što sugerise da nije potrebno izostaviti nijedan ajtem na osnovu kriterijuma koji bi se odnosio na niske komunalitete.

Tabela 1

Rezultati Gutman-Kajzerovog kriterijuma i Hornove paralelne analize

Br. Faktora	Karakteristični koren	% objašnjene varijanse	% kumulativne varijanse	AS karakterističnog korena	random	Odluka
1	12.95	46.25	46.25	2.78		Prihvati
2	1.92	6.84	53.09	2.14		Prihvati
3	1.35	4.84	57.92	1.53		Prihvati
4	1.00	3.59	61.51	1.24		Odbaciti
5	.97	3.46	64.97			
6	.89	3.19	68.16			

Uvidom u matricu sklopa (Tabela 2), može se registrovati da jedan ajtem nema značajna zasićenja ni na jednom faktoru, zatim da tri ajtema imaju značajna kros-zasićenja na još jednom faktoru i da dva ajtema imaju značajna kros-zasićenja na sva tri faktora. Prvo je iz analize izostavljen ajtem bez značajnih zasićenja (ajtem broj 16), kao i dva ajtema sa zasićenjima na svim faktorima (ajtem 26 i 24). Nakon toga je još dva puta sprovedena analiza, prvo sa izostavljanjem ajtema 3, nakon čega se značajno kros-zasićenje registrovalo samo u slučaju ajtema 10, nakon čega je i taj ajtem izostavljen. Nakon izostavljanja ovih pet ajtema, na osnovu već navedenih kriterijuma, dobijeno je faktorsko rešenje bez kros-zasićenja. Trofaktorsko rešenje, nakon izostavljanja problematičnih ajtema objašnjava 66.77% varijanse upitnika. Svi komunaliteti su i dalje iznad vrednosti 0.30, tačnije, kreću se u rasponu od .39 do .77. U pitanju su tri faktora koja umereno pozitivno koreliraju. Korelacije među faktorima se kreću u rasponu između .57 i .68

Tabela 2

Matrica sklopa: pre i nakon izostavljanja ajtema sa visokim kros-zasićenjima

	Pre izostavljanja ajtema sa visokim kros-zasićenjima			Nakon izostavljanja ajtema sa visokim kros-zasićenjima		
	I faktor	II faktor	III faktor	I faktor	II faktor	III faktor
PAM_20	.81			.99		
PAM_12	.77			.73		
PAM_13	.70			.72		
PAM_11	.69			.66		
PAM_2	.67			.63		
PAM_21	.67			.74		
PAM_4	.62			.67		
PAM_6	.59			.64		
PAM_10	.56	.39				
PAM_3	.47		.38			
PAM_9	.37			.45		
PAM_18	.33			.34		
PAM_23		.85			.91	
PAM_1		.83			.89	
PAM_7		.79			.88	
PAM_25		.72			.73	
PAM_5		.67			.75	
PAM_14		.61			.68	
PAM_22	.33	.53			.60	
PAM_24	-.42	.49	.41			
PAM_15		.43			.48	
PAM_16						
PAM_27			.79			.86
PAM_19			.76			.82
PAM_8			.74			.87
PAM_28			.71			.79
PAM_17			.70			.76
PAM_26	-.37	.55	.58			

Prvi faktor obuhvata ajteme koji se odnose na *međusobnu podršku koroditelja*, odnosno one ajteme koji uključuju međusobna uverenja o tome da će biti dobri roditelji, kao i dobar tim u odgajanju deteta, ali i različite ajteme koji se odnose na zamišljene zajedničke aktivnosti oko deteta. Drugi faktor se može nazvati *obostranom uključenosti koroditelja* i odnosi se na percepciju oba partnera o zainteresovanosti njihovog partnera za brigu oko deteta, kao i o pripremnim aktivnostima koje sprovodi u kontekstu skorog dolaska bebe. Treći faktor se odnosi na *zajedničke vrednosti koroditelja*, i odnosi se na iste vrednosti i ciljeve u procesu vaspitanja deteta.

Tabela 3

Deskriptivna statistika i pouzdanost upitnika i subskala

	Teorijski raspon	Opaženi raspon	M	SD	Sk	Ku	α
Međusobna podrška	1-5	1.40 – 5.00	4.69	.50	-3.13	13.63	.892
Obostrana uključenost	1-5	1.38 – 5.00	4.50	.59	-1.91	5.15	.891
Zajedničke vrednosti	1-5	1.00 - 5.00	4.59	.60	-2.55	9.13	.770
PAM total	1-5	1.30 – 5.00	4.60	.49	-2.92	13.33	.945

Nakon isključivanja pet stavki, adaptirani upitnik „Snaga roditeljskog saveza“ ima 23 ajtema, dok ispitanici daju odgovore na 5-stepenoj skali Likertovog tipa koja se kreće od 1 (izričito se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem). Viši skor govori o boljoj percepciji koroditeljske saradnje tokom tranzicije u roditeljstvo. Koroditeljska saradnja je koncipirana kao konstrukt koji se oslanja na međusobnu podršku između budućeg oca i majke, uključenost oba buduća roditelja i zajedničke vrednosti roditelja vezane za staranje o deci.

Na uzorku ovog istraživanja Kronbahova alfa za skalu u celini iznosi .95, dok za pojedinačne subskele iznosi: .89 za subskalu kvalitet međusobne podrške, .89

za subskalu kvalitet obostrane uključenosti roditelja i .77 za subskalu zajedničkih vrednosti koroditelja.

Za testiranje polnih razlika na subskalama PAM upitnika, kao i na skali u celini, primenjena su četiri t-testa za nezavisne uzorke. Statistički značajne polne razlike se registruju samo u slučaju subskale *Obostrana uključenost* ($t(339) = -3.49, p < .01$), na kojoj osobe muškog pola procenjuju veće skorove ($AS = 4.59, SD = .53$), od osoba ženskog pola ($AS = 4.38, SD = .62$).

Tabela 4

Polne razlike na subskalama PAM upitnika

	Ženski pol		Muški pol		<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	<i>AS</i>	<i>SD</i>	<i>AS</i>	<i>SD</i>			
Međusobna podrška	4.69	.49	4.67	.51	.42	340	.67
Obostrana uključenost	4.38	.62	4.59	.53	-3.49	339	.00
Zajedničke vrednosti	4.59	.58	4.58	.61	.16	339	.87
PAM model	4.56	.49	4.63	.48	-1.27	339	.20

Diskusija

Osnovni cilj ovog istraživanja bio je provera strukture i metrijskih karakteristika upitnika za procenu koroditeljske saradnje adaptiranog za procenu tokom prenatalnog perioda, odnosno perioda tranzicije ka roditeljstvu. Ova relativno mlada istraživačka oblast još uvek oskudeva sa instrumentima procene, a naročito na našem govornom području gde do sada nije bilo istraživanja u domenu prenatalnih reprezentacija koroditeljskog odnosa. Sa druge strane, istraživanja koja govore u prilog tome da dinamika funkcionisanja budućih roditelja tokom pripreme za roditeljstvo u velikoj meri oslikava način na koji će roditeljski par funkcionisati nakon rođenja deteta (McHale et al., 2004; Altenburger et al., 2014), ukazuje na to da se veoma rano, već i tokom trudnoće, mogu prepoznati obrasci kako oni koji govore u prilog funkcionalnosti roditeljskog para, tako i oni disfunkcionalni. Navedeno ukazuje na značaj rane procene, te mogućnosti rane intervencije i prevencije razvoja disfunkcionalnih porodica.

Pregledom stranih istraživanja, uočava se da su instrumenti korišćeni za prenatalnu procenu koroditeljstva nastajali adaptacijom instrumenata dizajniranih za postnatalnu upotrebu, te je adaptacija upitnika opisanog u ovom radu nastala po ugledu na ove ustaljene prakse. Kako je upitnik „Snaga roditeljskog saveza“ (Parenting Alliance Measure, PAM, Abidin i Konold, 1999) bio preveden i korišćen u većem broju istraživanja u našoj zemlji (Mihić, 2006; Mihić i sar., 2007; Mihić i sar., 2009, Mihić, 2010; Mihić i sar., 2013), odlučeno je da on bude polazna osnova za prenatalnu adaptaciju.

Primenom originalnog upitnika na različitim uzorcima roditelja izdvajala su se uglavnom jedan do dva faktora, dok autori su autori upitnika ostavili mogućnost da broj faktora varira (Abidin & Konold, 1999). Adaptacijom upitnika za prenatalni period, originalnom upitniku dodato je osam novih stavki koje u odnosu na teorijske modele o prenatalnim reprezentacijama koroditelskih uloga ukazuju na postojanje ideja (mentalnih reprezentacija) partnera o njihovom budućem odnosu. Nakon analiza izdvojeno je 23 ajtema koji objašnjavaju 66.77% varijanse.

Analiza pouzdanosti novonastalog instrumenta ukazuje da on poseduje zadovoljavajuće metrijske karakteristike kako kada se posmatra skala u celini, tako i kada se posmatraju pojedinačne subskale izdvojene eksplorativnom faktorskom analizom.

Faktorska struktura koja je uočena analizom adaptiranog upitnika izdvaja tri značajne komponente koje definišu kvalitet koroditelskog odnosa: *međusobnu podršku koroditelja, obostranu uključenost koroditelja i zajedničke vrednosti koroditelja.*

Međusobna podrška koroditelja iskazana je kroz stavke poput: „Moj partner/ka veruje da ću ja biti dobar roditelj“, „Mislim da ćemo moj partner/ka i ja biti dobar roditeljski tim“ „Tokom trudnoće moj partner/ka mi stalno pokazuje da ima poverenja u mene kao budućeg roditelja“, koji ukazuju na poverenje partnera u odnosu na predstojeće roditeljske uloge iz kojeg proizilazi spremnost za međusobnu podršku.

Obostrana uključenost koroditelja uključuje stavke poput: „Moj partner/ka uživa u vremenu koje provodi planirajući ili pripremajući se za bebu“, „Moj

partner/ka posvećuje dosta pažnje pripremi za dolazak naše bebe” kroz koje se uočava percepcija ispitanika u odnosu na kvalitet partnerove uključenosti u aktivnosti koje se odnose na pripremu za predstojeće roditeljstvo. Ovo je ujedno i jedini faktor na kojem se u ovom istraživanju registruju statistički značajne razlike u odnosu na pol, pri čemu ispitanici muškog pola pokazuju veći skor.

Zajedničke vrednosti koroditelja iskazane su kroz stavke poput: „Moj partner/ka i ja se slažemo oko toga šta će našem detetu biti, a šta neće biti dozvoljeno”, „Moj partner/ka i ja imamo iste ciljeve kada je u pitanju naše dete”, „Moja partner/ka i ja se uglavnom slažemo u odnosu na to kako ćemo vaspitati naše dete” i ukazuju na stepen slaganja roditeljskog para u odnosu na brigu o detetu.

Ova struktura u velikoj meri podržava teorijske postavke koje razvoj koroditeljstva u prenatalnom periodu vide kao proces u kojem parovi tokom trudnoće najpre razvijaju kapacitet za trijadni odnos koji se definiše kao mogućnost budućih roditelja da vide sebe kao porodicu bez isključivanja sebe ili partnera iz odnosa sa detetom (Von Klitzing & Burgin, 2005). Pored toga, formiranje trijade traži od svakog partnera da redefiniše i upotpuni svoj identitet prihvatanjem identiteta oca ili majke, te da razvije nove kapacitete za intimnost sa partnerom i prepoznavanje novorazvijenih potreba, vezanih pre svega za partnerovu ulogu roditelja i razvoj kompetencija za nju, te redefiniše očekivanja od braka, pre svega vezano za seks, intimnost i komunikaciju (Mihić, 2010). Razvojem kapaciteta za trijadni odnos, partneri razvijaju i sistem međusobne podrške u ulozi roditelja što je prvi od pokazatelja kvaliteta njihove saradnje u novim ulogama.

Ova međusobna podrška predstavlja osnovu za drugu komponentu koroditeljskog odnosa- *obostranu uključenost* oba partnera. Istraživanja ukazuju da uključenost oba partnera, odnosno interesovanje i inicijativa u svim aspektima pripreme za roditeljstvo, ostvaruju značajan temelj posvećenosti detetu i roditeljskoj ulozi, kao i negovanju roditeljskog saveza (Marsiglio, 2004;). Značaj podrške partnera za obostrano uključivanje u roditeljstvo naročito je istican u jednom korpusu istraživanja koji je ukazivao

na to da se majke godinama u velikom broju društava smatraju „dominantnim starateljima“, dok je uloga oca u značajnoj meri bila regulisana tzv. „regulatorskim ponašanjem majke“ odnosno količinom njene podrške i podsticaja koje je davala partneru u uključivanju u roditeljstvo (Schoppe-Sullivan et al., 2008; Shoppe-Sullivan et al., 2014). Takva istraživanja ističu veliki značaj uključenosti oca na kvalitet porodičnih odnosa i ukazuju da je muškarac koji je posvećen trudnoći svoje partnerke više uključen u sve događaje koje ona donosi, te se na taj način razvija njegova privrženost koja će osigurati da on ostane uključen u porodični život i nakon rođenja deteta (Marsiglio, 2004; Cook et al., 2005).

Treći izolovani faktor *zajedničke vrednosti* u koroditeljstvu takođe je teorijski potkrepljen kao značajan u definisanju kvaliteta koroditeljskog odnosa. Veća sličnost među partnerima u kontekstu stavova i očekivanja u odnosu na roditeljske uloge smatra se protektivnim činiocem u periodu tranzicije ka roditeljstvu. Studije su potvrdile benefit koji na partnerski odnos imaju porodice u kojima su partneri usaglašeni u odnosu na roditeljske uloge (npr. u odnosu na podelu obaveza oko deteta ili u odnosu na to kako će život izgledati kada se beba rodi) (Cowan & Cowan, 1995; Ruble et al., 1988, Goldberg & Perry-Jenkins, 2004; Harwood et al., 2007; Lawrence et al., 2007). Dobijeni podaci upućuju da postoje validne osnove za dalju upotrebu upitnika u istraživanjima iz ove oblasti, koja su izuzetno značajna s obzirom na činjenicu da kvalitet koroditeljskog odnosa tokom tranzicije ka roditeljstvu u velikoj meri predviđa kako će se roditelji adaptirati u novim ulogama nakon rođenja bebe (McHale et al., 2004; Altenburger et al., 2014), a samim tim i koliki će biti nivo funkcionalnosti cele porodice s obzirom na značaj koji kvalitet roditeljskog saveza ostvaruje u odnosu na razvoj deteta (Von Klitzing & Burgin, 2005; McHale, 2007; Favez et al., 2012).

Prenatalni skrining funkcionalnosti roditeljske saradnje koji bi bio omogućen ovim upitnikom pružio bi mogućnost identifikacije parova koji su u riziku za razvoj disfunkcionalnih porodičnih obrazaca, te daljeg organizovanog kliničkog rada u ovoj oblasti, kao i preventivnih programa za podsticanje i održavanje dobrih praksi u okviru porodičnog sistema. Programi namenjeni podršci koroditeljstvu dokumentuju da ovakav vid podrške porodici,

organizovan već tokom perioda tranzicije ka roditeljstvu, ostvaruje pozitivne efekte u odnosu na kvalitet partnerskog odnosa, roditeljstva, smanjenja stresa i promocije mentalnog zdravlja oba roditelja ostvarujući na taj način značajan doprinos razvoju funkcionalnih porodičnih odnosa (Cowan & Cowan, 1995; Petch et al., 2012; Feinberg et al., 2016).

Pored toga, s obzirom na podatak da do sada nisu rađena istraživanja u ovoj oblasti u okviru našeg govornog područja, primena ovog upitnika mogla bi predstavljati podstrek budućim istraživačima u širenju teorijskih saznanja u oblasti razvoja porodica.

Uvidom u rezultate koje su ispitanici u okviru ovog istraživanja postigli na adaptiranom PAM upitniku može se uočiti da je stepen njihove koroditeljske saradnje na visokom nivou, s obzirom da su prosečne vrednosti uzorka na svim stavkama ovog upitnika 4.61 od maksimalnih 5. S obzirom da su uzorak činili ispitanici koji su dobrovoljno odgovorili na poziv za učešće u istraživanju, pretpostavlja se da se radi o visokofunkcionalnim parovima koji se odgovorno i angažovano pripremaju za roditeljstvo. Podatak o uključenosti budućeg oca u pripremu za roditeljstvo u istraživanjima se pokazuje kao protektivni činilac u adaptaciji para na izazove koje donosi tranzicija ka roditeljstvu (Marsiglio 2004, Cook et al., 2005), pa uzimajući u obzir da su u okviru ovog istraživanja kod muških ispitanika uočava statistički značajna razlika na subskali obostrana uključenost takođe govori u prilog visokofunkcionalnih parova obuhvaćenih uzorkom ovog istraživanja.

Imajući u vidu da varijable poput ličnog psihološkog distresa budućih roditelja, nedostatak socijalne podrške tokom tranzicije ka roditeljstvu, kao i konfliki u partnerskim odnosima mogu doprineti otežanoj adaptaciji na (ko)roditeljstvo (Belsky & Rovine, 1990; Cowan & Cowan, 1992) preporuka za dalja istraživanja je planiranje uzorka koji bi obuhvatio i parove sa navedenim faktorima rizika, te pružio mogućnost daljeg istraživanja u ovoj oblasti.

Ograničenja ovog istraživanja odnose se pre svega na karakteristike uzorka i način prikupljanja podataka. Naime, s obzirom da je veći deo uzorka sakupljen online, kao i da su parovi upitnike popunjavali samostalno kod kuće ne postoji potpuna sigurnost da su ispitanici zaista zasebno popunjavali upitnike, što

može donekle uticati na validost i pouzdanost procene. Takođe, dobijeni rezultati ukazuju da su uzorak činili većinom visokofunkcionalni parovi, motivisani da aktivno učestvuju u procesu pripreme za roditeljstvo, što je moglo uticati da distribucija uzorka donekle odstupa od normalne. Zato bi u narednim istraživanjima trebalo proveriti da li bi povećanjem varijabilnosti uzorka i obuhvatom i onih parova čiji partnerski odnos, porodične i životne okolnosti nisu funkcionalni i protektivni došlo do drugačije distribucije ispitanika u odnosu na ispitivani konstrukt. Dalje, broj ispitanika u ovom uzorku nije bio dovoljno velik da bi omogućio testiranje polnih razlika u odnosu na faktorsku strukturu instrumenta, što je podatak koji bi mogao da bude relevantan u razumevanju uticaja polnih razlika na shvatanje koroditeljskog odnosa. Narednim istraživanjima bilo bi korisno proveriti i eksternu validnost ovog upitnika.

Zaključak

Kvalitet koroditeljskog odnosa u prenatalnom periodu ističe se kao dobar prediktor razvoja porodičnih odnosa, te bi skrining kvaliteta koroditeljske saradnje u periodu pripreme za roditeljstvo bio značajan doprinos detekciji potencijalno disfunkcionalnog funkcionisanja parova koji čekaju bebu, čime bi bilo omogućeno planiranje psiholoških programa koji bi imali za cilj da deluju na faktore rizika u ranoj fazi i time preveniraju razvoj disfunkcionalnih porodičnih obrazaca.

Rezultati ovog istraživanja ukazuju da adaptirani upitnik pokazuje zadovoljavajuće metrijske karakteristike, te da izolovani faktori potkrepljuju teorijski model razvoja prenatalnih reprezentacija koroditeljskog odnosa. Kako je ovo prvo istraživanje sprovedeno u cilju provere metrijskih karakteristika adaptiranog PAM upitnika, preporuka je da naredna istraživanja nastoje da prevaziđu navedena ograničenja ovog istraživanja i omoguće još bolje poznavanje i mogućnosti primene ove tehnike procene kvaliteta koroditeljske saradnje u toku tranzicije u roditeljstvo.

Sukob interesa

Nemamo sukoba interesa za prijavljivanje.

Izjava o dostupnosti podataka

Podaci korišćeni u ovom radu mogu se na zahtev potražiti od autorki rada.

Reference

- Abidin, R. R. & Konold, T. R. (1999). *Parenting Alliance Measure professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Altenburger, L. E., Schoppe-Sullivan, S. J., Lang, S. N., Bower, D. J., & Kamp Dush, C. M. (2014). Associations between prenatal coparenting behavior and observed coparenting behavior at 9-months postpartum. *Journal of Family Psychology, 28*(4), 495–504. <https://doi.org/10.1037/fam0000012>
- Belsky J, Putnam S, Crnic K. (1996). Coparenting, parenting, and early emotional development. In McHale JP, Cowan PA, Editors. *Understanding how family-level dynamics affect children's development: Studies of two-parent families. New directions for child development*. Vol. 74. (pp. 45–55). San Francisco: Jossey-Bass.
- Belsky, J., & Rovine, M. (1990). Patterns of marital change across the transition to parenthood: Pregnancy to three years postpartum. *Journal of Marriage and the Family, 52*(1), 5–19. <https://doi.org/10.2307/352833>
- Carneiro, C., Corboz-Warnery, A., and Fivaz-Depeursinge, E. (2006). The prenatal Lausanne Trilogue Play: a new observational assessment tool of the prenatal coparenting alliance. *Infant Mental Health Journal, 27*, 207–228. <https://doi:10.1002/imhj.20089>
- Cook, J.L, Jones, R.M., Dick, A.J., & Singh, A. (2005). Men's role in father involvement: The importance of personal expectations. *Fathering, 3*, 165–178.
- Cowan, C. P., & Cowan, P. A. (1992). *When partners become parents: The big life change for couples*. New York: Basic Books.
- Cowan, C. P., & Cowan, P. A. (1995). Interventions to ease the transition to parenthood: Why they are needed and what they can do. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies, 44*(4), 412–423. <https://doi.org/10.2307/584997>
- Favez, N., Lopes, F., Bernard, M., Frascarolo, F., Lavanchy Scaiola, C., Corboz-Warnery, A., & Fivaz-Depeursinge, E. (2012). The development of family alliance from pregnancy to toddlerhood and child outcomes at 5 years. *Family Process, 51*(4), 542–556. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2012.01419.x>

- Feinberg, M.E., Brown, L.D., & Kan, M.L. (2012). A Multi-Domain Self-Report Measure of Coparenting. *Parent Science and Practice*, 12(1), 1–21. <https://doi.org/10.1080/15295192.2012.638870>
- Feinberg, M.E., Jones, D.E., Hostetler, M.L., Roettger, M.E., Paul, I.M., & Ehrenthal, D.B. (2016). Couple-Focused Prevention at the Transition to Parenthood, a Randomized Trial: Effects on Coparenting, Parenting, Family Violence, and Parent and Child Adjustment. *Prevention Science*, 17(6), 751–764. <https://doi.org/10.1007/s1121-016-0674-z>
- Feinberg, M. (2003). The internal structure and ecological context of coparenting: a framework for research and intervention. *Clinical child and family psychology review*, 3, 95–131. https://doi.org/10.1207/S15327922PAR0302_01
- Feinberg, M. E., Kan, M. L., & Hetherington, E. (2007). The longitudinal influence of coparenting conflict on parental negativity and adolescent maladjustment. *Journal of Marriage and Family*, 69, 687–702. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00400.x>
- Fivaz-Depeursinge, E., & Corboz-Warnery, A. (1999). *The primary triangle: A developmental systems view of mothers, fathers, and infants*. Basic Books.
- Frosch, C. A., Mangelsdorf, S. C., & McHale, J. L. (2000). Marital behavior and the security of preschooler–parent attachment relationships. *Journal of Family Psychology*, 14(1), 144–161. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.14.1.144>
- Goldberg, A. E., & Perry-Jenkins, M. (2004). Division of Labor and Working-Class Women's Well-Being Across the Transition to Parenthood. *Journal of Family Psychology*, 18(1), 225–236. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.18.1.225>
- Harwood, K., McLean, N. & Durkin, K. (2007). First-time mothers' expectations of parenthood: What happens when optimistic expectations are not matched by later experiences? *Developmental Psychology*, 43(1), 1–12. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.1.1>
- Kuersten-Hogan, R. (2017). Bridging the Gap across the Transition to Coparenthood: Triadic Interactions and Coparenting Representations from Pregnancy through 12 Months Postpartum. *Frontiers in Psychology*, 8, 475. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00475>
- Lawrence, E., Nylén, K., & Cobb, R. J. (2007). Prenatal expectations and marital satisfaction over the transition to parenthood. *Journal of Family Psychology*, 21(2), 155–164. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.21.2.155>

- Lorenzo-Seva, U., & Ferrando, P. J. (2013). Factor 9.2: A comprehensive program for fitting exploratory and semiconfirmatory factor analysis and IRT models. *Applied Psychological Measurement*, 37(6), 497–498.
- Marsiglio, W. (2004). When stepfathers claim stepchildren: A conceptual analysis. *Journal of Marriage and Family*, 66(1), 22–39. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2004.00002.x>
- McHale, J.P. (2007). When infants grow up in multiperson relationship systems. *Infant Mental Health Journal*, 28(4), 370–392. <https://doi.org/10.1002/imhj.20142>
- McHale, J. P., & Cowan, P. A. (Eds.). (1996). New directions for child development, No. 74. *Understanding how family-level dynamics affect children's development: Studies of two-parent families*. San Francisco, CA, US: Jossey-Bass.
- McHale, J. P., Johnson, D., & Sinclair, R. (1999). Family dynamics, preschoolers' family representations, and preschool peer relationships. *Early Education and Development*, 10(3), 373–401. https://doi.org/10.1207/s15566935eed1003_8
- McHale, J., & Fivaz-Depeursinge, E. (1999). Understanding triadic and family group interactions during infancy and toddlerhood. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 2, 107–127.
- McHale, J., Kazali, C., Rotman, T., Talbot, J., Carleton, M., Lieberson, R. (2004). The transition to coparenthood: parents' pre-birth expectations and early coparental adjustment at 3 months postpartum. *Developmental Psychopathology*, 16 (3), 711–733.
- McHale, J., Kuersten-Hogan, R., Rao, N. (2004). Growing Points for Coparenting Theory and Research. *Journal of Adult Development*, 11(3), 221–234. <https://doi.org/10.1023/B:JADE.0000035629.29960.ed>
- McHale, J.P., & Rasmussen, J.L. (1998). Coparental and family group-level dynamics during infancy: early family precursors of child and family functioning during preschool. *Developmental Psychopathology*, 10 (1), 39–59.
- Mihić, I. (2006). *Značaj uverenja o roditeljskim ulogama kao činilaca kvaliteta roditeljstva*. Magistarski rad. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Mihić, I., Damjanović, D., Radovanović, M., (2013): „Relacije kvaliteta roditeljskog saveza i funkcionalnog statusa deteta: procena očeva i majki“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XXXVIII -2 (str. 97–110).

- Mihić, I., Zotović, M., Petrović, J., Avić, B. (2009). Vaspitni procesi u porodici povezanost kvaliteta dijadnih i trijadnih odnosa. *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja*, 41(1), 100–115.
- Mihić, I., Zotović, M., Petrović, J. (2007). Koroditeljski odnosi: prikaz dva instrumenta za merenje roditeljske saradnje. u: M. Biro, S. Smederevac (ur). Psihologija i društvo. Novi Sad: Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet.
- Mihić, I. (2010). *Činioci uključivanja oca u brigu o detetu*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Milojković, M., Srna, J. i Mićović, R. (1997). *Porodična terapija*. Beograd: Centar za brak i porodicu.
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Petch, J., Halford, W. K., Creedy, D. K., & Gamble, J. (2012). Couple relationship education at the transition to parenthood: A window of opportunity to reach high-risk couples. *Family Process*, 51(4), 498–511. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2012.01420.x>
- Pinto, T. M., Figueiredo, B., & Feinberg, M. E. (2019). The Coparenting Relationship Scale—Father's Prenatal Version. *Journal of Adult Development*, 26(3), 201–208. <https://doi.org/10.1007/s10804-018-9308-y>
- Ruble, D. N., Fleming, A. S., Hackel, L. S., & Stangor, C. (1988). Changes in the marital relationship during the transition to first time motherhood: Effects of violated expectations concerning division of household labor. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55(1), 78–87. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.55.1.78>
- Schoppe, S. J., Mangelsdorf, S. C., & Frosch, C. A. (2001). Coparenting, family process, and family structure: Implications for preschoolers' externalizing behavior problems. *Journal of Family Psychology*, 15, 526–545.
- Schoppe-Sullivan, S. J., Altenburger, L. E., Settle, T. A., Kamp Dush, C. M., Sullivan, J. M., & Bower, D. J. (2014). Expectant fathers' intuitive parenting: Associations with parent characteristics and postpartum positive engagement. *Infant Mental Health Journal*, 35, 409–421.
- Schoppe-Sullivan, S. J., Brown, G. L., Cannon, E. A., Mangelsdorf, S. C., & Sokolowski, M. S. (2008). Maternal gatekeeping, coparenting quality, and fathering behavior with infants. *Journal of Family Psychology*, 22, 389–398. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.22.3.389>

Simonelli, A., Bighin, M. & De Palo, F. (2012). Coparenting interactions observed by the Prenatal Lausanne Trilogu Play: An Italian replication study. *Infant mental health journal*, 33(6), 609–619.

Subotić, S. (2013). Pregled metoda za utvrđivanje broja faktora i komponenti (u EFA i PCA). *Primenjena psihologija*, 6(3), 203–229. <https://doi.org/10.19090/pp.2013.3.203-229>

Teubert, D., & Pinquart, M. (2010). The association between coparenting and child adjustment: A meta-analysis. *Parenting: Science and Practice*, 10(4), 286–307. <https://doi.org/10.1080/15295192.2010.492040>

Von Klitzing, K., and Buergin, D. (2005). Parental capacities for triadic relationships during pregnancy: early predictors of children's behavioral and representational functioning at preschool age. *Infant Mental Health Journal*, 26, 19–39. <https://doi.org/10.1002/imhj.20032>

Von Klitzing, K., Simoni, H., and Büergin, D. (1999). Child development and early triadic relationships. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 80, 71–89. <https://doi.org/10.1516/0020757991598576>

Weissman, S., & Cohen, R. (1985). The parenting alliance and adolescence. *Annals of the American Society for Adolescent Psychiatry*, 12, 24–45.